

УДК 821(476).09

**“РАДЗІВІЛІЯДА” Я. РАДВАНА Ё ЭПІЧНАЙ ТРАДЫЦЫІ ЕЎРОПЫ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ПАРАЎНАЛЬНАГА АНАЛІЗУ З “ПЕСНЯІ ПРА НІБЕЛУНГАЎ”)**

К. У. ЛУШНЕЎСКАЯ
(*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт*)
lew0204@yandex.by

Праводзіцца аналіз мала даследаванай эпічнай паэмы Яна Радвана «Радзівіліяда» (1592). Паэма стала адлюстраваннем падзей Лівонскай вайны (1558–1582) на тэрыторыі Беларусі. Цяжкія выпрабаванні беларускага народа спрычыніліся падзвігамі, якія былі ўслаўлены ў эпасе. Адзначана, што росквіт жанру эпасу быў звязаны з ростам нацыянальнай самасвядомасці ў Беларусі, які прыйшоўся на крыху пазнейшы перыяд у параўнанні з Заходняй Еўропай. На прыкладзе параўнальнага аналізу з «Песняй пра Нібелунгаў» вызначаецца месца «Радзівіліяды» у эпічнай традыцыі Еўропы. Асобная ўвага звяртаецца на самастойныя рысы «Радзівіліяды»: гістарычнасць, дакладнасць хранатопу, эпічны герой як ідэальны герой, адсутнасць жаночых персанажаў. Вышэй адзначаныя рысы дазваляюць падкрэсліць значэнне «Радзівіліяды» у эпічнай традыцыі Беларусі.

Ключавыя словы: эпоха Сярэднявечча, гераічны эпас, эпас Беларусі, эпічны герой, роля фартуны, пошук славы, хранатоп эпасу, гістарычная аснова.

Уводзіны. Эпоха Сярэднявечча, урэшце, як і адносіны да яе, вылучалася складанасцю і супярэчлівасцю. Калі гуманісты XV–XVI стагоддзяў, якія імкнуліся супрацьпаставіць свой час папярэднім стагоддзям, трактавалі іх як перыяд глыбокага заняпаду, то рамантыкі XIX стагоддзя, насупраць, ідэалізавалі Сярэднявечча і бачылі ў ім увасабленне вышэйшай маралі. Сучасныя даследчыкі пазбягаюць катэгарычнасцей. Трэба прызнаць, што гэта эпоха стала выпрабавальным часам для шматлікіх дзяржаў. Палітычная раздробленасць, міжусобныя войны, феадальная залежнасць і неабмежаваная ўлада царквы не маглі не адбіцца на развіцці краін сярэднявечнай Еўропы. А.Я. Гурэвіч, разважаючы пра «карціну свету» сярэднявечнага чалавека, спасылаецца на такую характарыстыку Сярэднявечча, як «цёмныя стагоддзі невуцтва і застою» [1, с. 16]. Аднак менавіта ў эпоху Сярэднявечча ўзнік выдатны жанр еўрапейскай літаратуры – гераічны эпас. Эпас адлюстроўваў тыя супярэчнасці часу, якія характарызавалі як палітычнае, так і культурнае развіццё Еўропы. Пасля падзення Заходняй Рымскай імперыі (476) пачаўся працэс утварэння самастойных дзяржаў. Як вынік, літаратура таго часу арыентавалася на ўмацаванне нацыянальнай самасвядомасці. Гераічны эпас, заснаваны на вуснай народнай творчасці, з нацыянальным героем ў цэнтры падзей, як мага лепш адпавядаў патрабаванням часу. Менавіта тады з’яўляюцца англасаксонскі «Беавульф», французская «Песня пра Раланда», нямецкая «Песня пра Нібелунгаў» і іспанская «Песня пра майго Сіда».

Рост нацыянальнай самасвядомасці ўсходнееўрапейскіх краін прыйшоўся на крыху пазнейшы перыяд, і таму былі свае прычыны. Перапынак у некалькі стагоддзяў быў абумоўлены розным развіццём краін Захаду і Усходу. Згодна з гэтым, Г.М. Сагановіч у сваім артыкуле «У пошуках Сярэднявечча» (1997) адмаўляе магчымасць «пераносу заходнееўрапейскай перыядызцыі на мінулае Беларусі» [2, с. 3–18]. У час, калі ў Заходняй Еўропе барацьба за нацыянальнае самавызначэнне спрычынілася да фарміравання самастойных дзяржаў, у Беларусі «цяжкая барацьба са знешнім ворагам знясілівала краіну, перашкаджала яе нармальнаму развіццю, стрымлівала далейшы сацыяльна-эканамічны і культурны прагрэс, дадаткова аслабляла ваенна-палітычную магутнасць адасобленых княстваў» [3, с. 7]. Але шматпакутны гістарычны шлях беларускага народа меў «станоўчы вынік, – піша сучасная даследчыца Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая, – бясконцыя войны, што грывелі на нашай зямлі, спаражалі не толькі гаротныя ахвяры, кроў і слёзы, але таксама высокія падзвігі, нечуваныя дагэтуль прыклады воінскай доблесці, якія патрабавалі велічнага ўслаўлення» [4, с. 93].

Асноўная частка. Час узнікнення эпічных паэм ў Беларусі звязаны з панаваннем лацінамоўнай паэзіі. У Еўропе на той момант лацінская мова лічылася самай прыгожай, багатай на словы і гучнейшай за ўсе, якімі культурныя людзі выказвалі думкі і пачуцці. Яшчэ адным чыннікам лацінамоўнасці эпічных паэм была іх арыентацыя не толькі на айчыннага, але і на замежнага чытача. Таму шмат эпічных паэм пададзена на латыні – традыцыйнай мове эпасу з часоў Антычнасці. Сярод іх першае месца займае «Песня пра зубра» (1522) Міколы Гусоўскага. Гэты твор з’яўляўся адзіным прыкладам адлюстравання вялізнай і самаадданай любові да Радзімы, які нязменна натхняў шматлікіх пісьменнікаў, пакуль на змену яму не прыйшла паэма «Пан Тадэвуш» (1834) Адама Міцкевіча. Тым часам тыповай рысай эпічных паэм XVI стагоддзя было ўслаўленне князёў і манархаў. Такім прыкладам стала «Радзівіліяда, або пра жыццё і дзеі, слаўныя падзвігі бессмяротнай памяці найсвяцейшага пана Мікалая Радзівіла, князя ў

Дубінках і Біржы Віленскага княства, а таксама наймацнейшага ваяводы войскаў Вялікага Княства Літоўскага» (1592). Напісаны адной з Вергіліевай «Энеідай» мовай – лацінаю, гераічны эпас «Радзівіліяда...» апа-вдае пра гістарычнае мінулае Беларусі, Лівонскую вайну, у якой мужа змагаўся і быў ўслаўлены вялікі князь Мікалай Радзівіл. Аўтар «Радзівіліяды», па апошніх звестках Ян Радван, стварыў эпас пра сучасныя яму падзеі, якія адбываліся пераважна на тэрыторыі Віцебскай вобласці Беларусі. Тое, што гэты твор уяўляе сабой помнік гераічнага эпасу не выклікае сумненняў. С.В. Кавалёў, даследванні якога доўгі час былі адзінай крыніцай звестак пра паэму, таму пацверджанне [5]. «Радзівіліяда» нібы нагадвае антычныя эпасы «Энеіду» і «Іліяду», пра што сведчыць ужо сама назва твора. Больш падрабязна антычным эпасам займаўся Мацей Казімір Сарбеўскі, і паводле яго трактата «Пра дасканалую паэзію, або Вергілій і Гамер» (1632) Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая даследвала лацінамоўны эпас Я. Вісліцкага «Пруская вайна» (1516) як першы ўзор «дасканалай паэзіі» у нашай старажытнай літаратуры [4, с. 93].

Неабходна згадаць, што думка пра параўнанне помнікаў антычнага эпасу з еўрапейскім эпасам Сярэднявечча ўжо мела месца, напрыклад, ў літаратуры рамантыкаў. І.В. Гётэ, І.Г. Гердэр, А.В. і Ф. Шлегелі і Л. Уланд параўноўвалі «Песнь пра Нібелунгаў» з «Іліядай» Гамера. Так, Л. Уланд наступным чынам выказаў сваю думку: «Смерць Зігфрыда выклікае тое ж самае, што і смерць Патрокла. Як смерць Патрокла абуджае гнеў у Ахілея, так і смерць Зігфрыда выклікае помсту з боку Крым-хільды...» [6, с. 163]. Для большасці сучасных аматараў гераічнага эпасу відавочным здаецца сувязь вобразаў Зігфрыда і антычнага Ахілея паводле іх незвычайнай сілы і непаражальнага цела за выключэннем аднаго слабага месца. Так, зварот да антычнага эпасу ў дачыненні як «Песні пра Нібелунгаў», так і «Радзівіліяды», з аднаго боку, а таксама іх прыналежнасць да жанру гераічнага эпасу ў рамках росту нацыянальнай самасвядомасці, з другога боку, стала зыходным пунктам для аналізу вышэй адзначаных твораў. «Радзівіліяда» прысвечана адной з трагічных і велічных падзей мінулага Беларусі – Лівонскай вайне (1558–1582). Лівонская вайна ўяўляла сабой барацьбу Вялікага княства Літоўскага, Швецыі, Даніі і Маскоўскай дзяржавы за тэрыторыю тагачаснай Лівоніі (бел. Іфлянтыі ці ням. Ліфляндыі). Галоўнай мэтай для Івана IV быў выхад да Балтыйскага мора, які мог гарантаваць развіццё гандлю з заходне-еўрапейскімі дзяржавамі. Вялікае княства Літоўскае ў той час выступала супраць імкнення Вялікага княства Маскоўскага заняць пануючае становішча ва ўсходне-еўрапейскім і балтыйскім рэгіёне. Акрамя таго, Вялікае княства Літоўскае ўмяшалася ў Лівонскую вайну, бо Жыгімонт Аўгуст меў абавязак абараняць Лівонію ад Расіі згодна з мірным дагаворам (1559) паміж Вялікім княствам Літоўскім і Лівоніяй [7, с. 621].

Кароль Жыгімонт Аўгуст звяртаецца за дапамогай да Мікалая Радзівіла, у гісторыі Беларусі прызванага Рудым. Эпас прысвечаны апісанню жыццявага шляху Радзівіла ад юнацтва і да смерці. Яшчэ напачатку твора, Я. Радван, нібы забягаючы наперад, піша: «*Я апяваю цябе, Радзівіл, твае слаўныя дзеі, / Вартыя памяці і піэрыіскі вянок укладаю. / Чутка пра гэты твой подзвіг дайшла да Еўропы, да самых / нават далёкіх краін...*» (16–19) [4, с. 97]. Паэт апісвае Мікалая як вельмі адукаванага юнака, паколькі «многа й ахвотна чытаў ён гісторыю грэкаў і рымлян». Так гартуецца «мужны дух» Радзівіла, калі «ён спасцігае, у чым трэба бачыць жыццёвую мудрасць». І вось Радзівіл, адалеўшы «ратныя хітрасці і законы ваеннай навукі», прагне сапраўднага бою: «*“Бацька! Дазволь жа цяпер далучыцца да бітвы крывавай! / Ясна Цнота праз цяжар уносіць мужоў да нябёсаў, / Толькі ў суровым баі праяўляецца моц і адвага: / Гэтак героі заўжды заслугоўваюць памяць народа, / Гонар Айчыны сваёй. Гэтак крочаць героі да зораў”*» (440–444) [8, с. 88]. Але кароль не жадае такіх «перамог» адзінаму сыну і выказвае перасцярогу перад «ухваленнямі»: «*“Пільна не пніся, не лезь на вяршыні напышлівай славы: / Міру больш прагна жадай, чым трыўмфаў любой перамогі”*» (360–361) [9, с. 76]. У кожнага свой час, і такі момант надыходзіць і для Мікалая Радзівіла, калі кароль Аўгуст вылучае яго сярод іншых: «*“Маю я князя, паны: ён паходзіць з крыві Радзівілаў, / Слаўны герой Мікалай, найвышэйшы і родам, і справай. / Вось я рашэнне прыняў, што, зрабіўшы яго палкаводцам, / Людзям падтрымку пашлю. Дык збірайце ж у бітву імкліва / Мужныя войскі свае, узбраеннем адметныя слаўным!”*» (664–668) [10, с. 92]. Кароль не памыліўся. Малады воін Радзівіл быў вельмі захоплены прапановай караля: «*Так адказаў Радзівіл: “О, кароль найвялікшы, ты ўбачыш: / Дзень не засведчыць ніводзін, што я да адвагі не здатны. / Буду гатоў да ўсяго, што захочаш – і ў міры, і з Марсам, / Штоб на далей не прынёс мне ліхі пераменлівы шанец: / Цешыцца буду жыццём, ці загінуць прызначыць Узвышні, / Воля якога заўжды ўсімі справамі ў свеце кіруе. / Хоць бы гадзіны жыцця для мяне працягнуліся троху! / Хай не так хутка душу смерць аддзеліць сурова ад цела! / Першы пачну за табой уздымацца да самага неба, / Толькі б ставала жыцця для цябе, княжа Аўгуст! Я буду / Подзвігам верным сваім пашыраць твае гонар і славу, / Толькі б нябёсы маім паспрыялі задумам высокім!..”*» (486–497) [8, с. 89]. Мікалай Радзівіл нічога не баіцца: «*Славы нягаснай сабе ў небяспехах шматлікіх шукае*» (266) [11, с. 88], і нават смерць не палохае яго: «*Смерць ён гатовы прыняць у абмен на здабытую славу*» (517) [12, с. 86]. Мікалай Радзівіл здзейсніў шмат перамог, змагаючыся за Радзіму. Нават яго імя мае значэнне «пераможца народаў», нібыта нагадваючы імя германскага

Зігфрыда, што перакладаецца як «радасць перамог». Магчымая слава кіруе ўчынкамі эпічных герояў, а іх прыклад натхняе іншых воінаў: «*Бач, прага славы пазней здабывае сабе ўзнагароду: / Храбрасцю ўласнай сваёй ён другіх падывае на бітву*» (581–582) [13, с. 77], – піша паэт, гаворачы пра Радзівіла. Так верныя воіны адказваюць яму: «*“Шанец ваенны цябе ахінае сваімі крыламі. / Хто гэтакі ж спрытны, як ты, у рамёствах суролага Марса? / Слава твая паляціць, панясецца на крылах нястомных / З гэтага месца, а лаўр вечны гонар надасць па заслугах. / Сцяг уздымаць загадай, карытайся са зручных абставін. / Прагнем з табою і мы шляхам доблесці цяжкім да славы / Разам прайсці – праз агонь, праз варожую зброю, праз цяжар”*» (848–854) [14, с. 80]. Узгадваючы «шанец ваенны», атрад Радзівіла мае на ўвазе Фартуну, якая ў гэты момант спрыяе герою, а гаворачы пра «славу», атрад спадзяецца на перамогу свайго палкаводца.

Тэма Фартуны і лёсу стаіць асобна, але між іншым неадступна звязана з усім, што тычыцца жыцця эпічнага героя. Яна можа прынесці як поспех, так і паразу ў баі, як уратаваць ад смерці, так і пазбавіць жыцця [15, с. 174–184]. Яна зусім не спрыяе антыгерою эпасу, Івану Жажліваму: «*Што ты смяешся, масковец? Фартуна – табе на пагібель: / Марная тая багіня табе пасміхнулася ветла, / Толькі каб гібель прыспешыць ды зрынуць цябе з вершаліны; / Хутка ўздымае яна, але той жа рукою скідае*» (681–686) [13, с. 79]. Адноўчы яна адступае і ад Радзівіла, заўчасна сышоўшага з жыцця: «*Ты гэта здзейсніў, аднак не звяжае сляпяя Фартуна, / Што ёй твае небяспекі! Не хоча цаніць, Радзівіле, / Плён тваёй працы; няхай жа хоць зараз спагядлівым вокам / Ясна зірне на цябе ды вачэй надалей не адводзіць, / Хай усміхнецца яна ды павернецца з мілым абліччам*» (681–685) [16, с. 71]. Вобраз Фартуны ў раннім Сярэднявеччы быў блізкі германскім уяўленням пра лёс, якія ўключалі ў сябе шчасце і няшчасце, поспех, долю, шанец. Такі сэнс характэрны для фартуны ў германскім эпасе [15, с. 174–184]. Але пазней Фартуна набывае рысы пераменлівай і капрызнай істоты. Невідучая, Фартуна супрацьпастаўляецца выпадку (лёсу) і Богу. Аўтар эпасу, услед за патрыярхам, падкрэслівае гэту розніцу: «*“Не нейкі абрад забабонны / Тут перад намі, не з’ява прыроды, не выпадак марны, / Хітрай Фартуны падман... Гэта Бог, гэта Бог учыняе!”*» (859–861) [17, с. 71] – чуе кароль Іван IV пра надпіс на скрыжалях з прароцтвамі. Тое, што пад «выпадкамі» маецца на ўвазе «лёс» становіцца відавочным з наступных радкоў: «*О, надарма ўладарам прадказанні, прароцтвы ці цуды: / Лёс накіроўвае ўсё, і за лёсам ідуць паслухмяна*» (881–882) [17, с. 71]. Насуперак Фартуне маскоўскі атрад выпраўляецца на землі лівонцаў, і новай бітвы не мінуць. Падобны эпизод сустракаецца і ў германскім эпасе пра Нібелунгаў, калі дзевы-прарочыцы прадказваюць пагібель войску бургундаў: «*“Ведь, вас бойцов удалых / и звали с целью той, // Чтоб вы, бойцы, позбли / все там, в краю чуждом: // Все, кто туда поедут, / да, все найдут там смерть свою”*» (1540,2-4) [18, с. 327]. Але Хаген вырашае асабіста стаць перавозчыкам бургундскага войска. Невядома, што кіруе ім: своеасаблівы выклік Фартуне, ці жаданне найлепш выканаць сваё прызначэнне. Як вынік жыццё губляюць Гельфрат, Блэдэль, Ірынг, Гунтэр, Хаген і іншыя слаўныя Нібелунгі.

Між тым трэба адзначыць, што пагібель Нібелунгаў была выклікана не свавольнай Фартунай, а дзеяннем Крымхільды, галоўнай гераіні эпасу. Менавіта яе словы спрычыніліся да сваркі паміж кара-левамі, у выніку якой Хаген абяцае адпомсціць. Ведаючы гэта, Крымхільда наўмысна адкрывае таямніцу Зігфрыда, забойства якога становіцца пусковым механізмам для шэрага бедстваў. Дзеянне «Песні» распачалося вобразам Крымхільды, а яе забойствам скончыўся «пра Нібелунгаў сказ». Жаночыя персанажы ў «Радзівіліядзе», насупраць, не маюць істотнага значэння. Так, напрыклад, гістарычная сястра Мікалая Радзівіла (была жонкаю Жыгімонта Аўгуста) увогуле выключана з аповеду, бо гэты факт біяграфіі, верагодна, не пасаваў гераічнаму эпасу.

Аўтар «Радзівіліяды» не абмяжоўваецца вобразамі Мікалая Радзівіла і Івана Жажлівага, пералічваючы шматлікіх мужных воінаў, палеглых у баі. «Радзівіліяда» – не толькі ўхвала Радзівілу, але і воінам, што суправаджаюць яго. Кожны із іх пакінуў глыбокі след ў гісторыі Беларусі. Паэт надзяляе іх рознымі эпітэтамі: «мужны магутны Мадрэўскі», «Глябовіч, роду выдатнага светач адзіны, ваяр най-храбрэйшы», «мужны Георгій», «Багдан непакісны», «найвялікшы вайсковец Зяновіч», «Кміта Філон – найпершы ў марсавых справах»; сам Радзівіл завецца «мудрым ваяром». Часам паэт вылучае Радзівіла сярод іншых: «*Толькі адзіны герой – Радзівіл, вынаходлівы й спрытны*» (645) [19, с. 72]. Безумоўна, тая веліч, характэрная для герояў эпасу, абяцала веліч і славу нашаму эпасу.

Вяртаючыся да сюжэту «Радзівіліяды», трэба адзначыць, што тысячы жыццяў былі загублены ў кровапралітнай і доўгай Лівонскай вайне. Найбольш яскравымі падзеямі Лівонскай вайны лічацца бітва за Полацк (1563) і бітва на Уле (пры Чашніках) (1564). Менавіта ім прысвечаны другая і трэцяя часткі «Радзівіліяды». Гістарычнасць – асноўная прыкмета эпасу, адзначае В.М. Жырмунскі [20, с. 14]. Згадаем, што пад эпасам разумеюць маштабную падзею ці ўчынак эпічнага героя, якія мелі месца ў мінулым [21, с. 17]. У адпаведнасці з гістарычнымі падзеямі, народ Беларусі перажыў шмат пакут ад свавольстваў Івана Жажлівага. Наконт гэтага аўтар эпасу піша наступнае: «*Енкі чуваць адусюль, галашэнні і плач па забітых. / Прагнае полымя жне ўсе сады пладаносныя й нівы. / Попел накрыў гарады, скрозь свавольная зброя лютуе. / Гіне народ, над якім Марс літоўскі раней злітаваўся. / Хто зможа тут ацаніць вашы страты*

пры гэткай паразе, / Меру лівонскіх пакут, ліхадзейныя ўчынкi тырана?» (38–43) [22, с. 86]. Немагчымасць ацаніць «страты» і «меру пакут» надае падзеям небывалаю трагічнасць, што адпавядае духу мінулага і жанру эпасу ўвогуле: «Ворагаў крыкі вакол пад мурамі чуваць несупынна: / тут супачыну няма ад вайны – аніводнай гадзіны; / Час для турботаў цяпер, для ліхіх ды гаротных нападаў» (601–603) [13, с. 78], – і не зразумела, колькі будзе доўжыцца гэтая навала. Бітва заўжды здаецца доўгай. У «Песні пра Нібелунгаў», аднак, можна сустрэць так званы «гіпербалізаваны час» [23, с. 39], што тычыцца разнастайных падзей. У шматлікіх эпізодах германскага эпасу час непраўдападобна доўгі, напрыклад, калі гаворка ідзе пра збіранне ў дарогу ці чаканне. Часта гіпербалізуецца час тых падзей, якія ў сапраўдным жыцці не маюць такой працягласці. Найбольш яскравы прыклад можна знайсці ў «Песні пра Нібелунгаў», калі Зігфрыд незвычайна хутка праплыў сагну міль за адны суткі: «В тот день да в ночь одну лишь / он с силою такой // Успел добраться быстро / тогда к стране одной: // Сто длинных миль и боле, / наверно, он проплыл // До Нибелунгов края! / там клад большой им спрятан был» (484,1–4) [18, с. 197], тады як паслы Гунтэра робяць гэта за тры тыдні: «И ровно три недели / в тот край они скакали // И в бурге Нибелунга, / куда их посылали, / Бойца в Норвежской марке / им удалось найти. // Устали то-то кони / гонцов от долгого пути» (739,1) [18, с. 227]. У гэтым выпадку аўтар засяроджаны на незвычайнай моцы эпічнага героя.

Тапаграфія эпасу, як правіла, характарызуецца адноснай недасканаласцю. Тым часам Полацк апісваецца ў «Радзівіліядзе» наступным чынам: «Густанаселены горад ад даўніх вякоў на ўзбярэжжы / Хуткай Дзвіны падымае валы старадаўнія ўгору / Быў ён аплотам русінам, пазней – уладаннем ліцвінаў, / Славіўся скарбам сваім, аж накуль яму лёс быў спрыяльны» (457–460) [12, с. 84]. Эпічная тапаграфія гэтага рэгіёна цалкам супадае з гістарычнай. Апісанні іншых мясцовасцей эпасу больш прыблізныя. Вільня, Каўнас, рака Нярыс лакалізуюцца на карце сённяшняй Літвы, і паэт блага ведае іх геаграфію. Менавіта гэта сцвярджае, што аўтар «Радзівіліяды» быў беларускага паходжання. Нямецкая «Песня пра Нібелунгаў», у адрозненне ад беларускага эпасу, заснавана на гістарычных падзеях, для якіх, аднак, характэрна хранатапічная недасканаласць. Падрабязнае апісанне аўстрыйскіх рэгіёнаў і блытанні з іншай геаграфіяй дазваляюць меркаваць аб аўстрыйскім паходжанні аўтара. У адрозненне ад «Радзівіліяды», эпічная гісторыя Нібелунгаў – гэта свая гісторыя. Галоўная бітва Нібелунгаў, калі войска бургундаў было разбіта гунамі, адпавядае сапраўднай гісторыі, аднак пры іншым каралі і ў іншы час (437) [24, с. 86]. Наконт гістарычнага прататыпу мужага Нібелунга Зігфрыда і сёння вядуцца шматлікія спрэчкі, наўрад ці яго вобраз можа знайсці поўную адпаведнасць у гістарычным мінулым. Хутчэй за ўсё, Зігфрыд – гэта зборны вобраз эпічнага героя эпохі Сярэднявечча. Між тым, трэба ўлічваць той факт, што эпас – не летапіс, і розныя адступленні магчымы ўвогуле.

Вывад. «Радзівіліяда» прысвечана падзеям на тэрыторыі сучаснай Беларусі і з’яўляецца яскравым прыкладам эпасу нашай краіны. Лівонская вайна, падобная бітве за Трою, знесла жыцці тысячы суайчыннікаў. Згодна са зместам «Песні пра Нібелунгаў» бітва з гунамі скончылася пагібельлю тысячы Нібелунгаў: «Да, много чести славной / в ту пору полегло; // Большое горе людям / несчастье принесло» (2378,1–2) [18, с. 437]. Нягледзячы на тое, што ў беларускім і нямецкім эпасе адлюстроўваюцца бітвы розных народаў, якія кіраваліся рознымі мэтамі, агульным з’яўляецца значнасць тых падзей, бо не кожная гістарычная падзея магла стаць асновай эпасу. Своеасаблівая гістарычнасць эпасу, характэрная для «Песні пра Нібелунгаў», у «Радзівіліядзе» набывае рысы нечага пэўнага, што робіць яе адзінай крыніцай ведаў аб падзеях таго часу. Хранатапічная неадназначнасць вылучае эпас як жанр. Аднак падзеі «Радзівіліяды» знаходзяць храналагічную адпаведнасць у гістарычным мінулым нашай краіны, тым часам як тапаграфічная недакладнасць у апісанні рэгіёнаў за межамі сучаснай Беларусі можа сведчыць аб беларускім паходжанні аўтара «Радзівіліяды», Яна Радвана. Мікалай Радзівіл, галоўны герой эпасу, прадстаўлены мужным пераможцам народаў, ідэальным героем. Жаночыя персанажы, аднак, у эпасе пра Радзівіла не маюць істотнага значэння ў адрозненне, напрыклад, ад «Песні пра Нібелунгаў». Такім чынам, у пошуках паралеляў паміж «Радзівіліядай» і «Песняй пра Нібелунгаў» нам удалося знайсці самастойныя рысы эпасу Беларусі XVI стагоддзя. Як адзначае С.В. Кавалёў, «станаўленне эпікі ў шматмоўнай паэзіі Беларусі адбываецца ў культурна-стылёвых рамках Рэнесансу як неад’емная частка агульнаеўрапейскага літаратурнага руху, накіраванага на адраджэнне ў новых гістарычных умовах антычнага гераічнага эпасу» [5, с. 19]. У параўнанні з нямецкамоўным эпасам эпічныя паэмы ў Беларусі ўзнікнуць значна пазней. Яскравымі творами нацыянальнага эпасу стане творчасць Якуба Коласа і Янкі Купалы, Максіма Багдановіча і Уладзіміра Караткевіча. Настане час і для «Радзівіліяды» Я. Радвана, перакладзенай на беларускую мову Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай, але на жаль так і не выдадзенай асобнай кнігай.

ЛІТАРАТУРА:

1. Гуревич, А.А. Категории средневековой культуры / А.А. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
2. Сагановіч, Г.М. У пошуках Сярэднявечча / Г.М. Сагановіч // Беларускі гістарычны агляд. – Т. 4. Сш. 1–2 (снеж. 1997). – С. 3–18.

3. Слова пра паход Ігаравы / уклад., прадм. і камент. В.А. Чамярыцкага. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 159 с.
4. Радван, Я. Радзівіліяда... / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 1. – С. 93–99.
5. Кавалёў, С.В. Літаратура Беларусі позняга Рэнэсансу: жанры, творы, асобы / С.В. Кавалёў. – Мінск : Права і эканоміка, 2005. – 197 с.
6. Уланд, Л. Отрывок из «Песни о Нибелунгах» и объяснение его связей с целым / Л. Уланд // Литературные манифесты западноевропейских романтиков / под ред. А.С. Дмитриева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С. 163–164.
7. Гудавичюс, Э. История Литвы / пер. Г.И. Ефремова. – М. : Фонд им. И.Д. Сытина: Valtrus, 2005. – Т. 1 : с древнейших времен до 1569 года. – 686 с.
8. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 4. – С. 87–92.
9. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 3. – С. 73–76.
10. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 5. – С. 92–98.
11. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 7. – С. 87–91.
12. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 8. – С. 83–87.
13. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 9. – С. 77–81.
14. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 10. – С. 79–85.
15. Уколова, В.И. Фортуна в мире западного Средневековья / В.И. Уколова // Вестн. истории, литературы, искусства. Отд-ние ист.-филол. наук РАН. – М. : Собрание; Наука, 2005. – Т. 1. – С. 174–184.
16. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2012. – № 3. – С. 71–74.
17. Радван, Я. Радзівіліяда. Паэма. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2012. – № 4. – С. 69–72.
18. Песнь о Нибелунгах. С введением и примечаниями / пер. М.И. Кудряшев. – СПб. : Типография Лебедева Н.А., 1889. – 440 с.
19. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2012. – № 2. – С. 70–73.
20. Жирмунский, В.М. Эпическое творчество славянских народов и проблемы сравнительного изучения эпоса / В.М. Жирмунский. – М. : АН, 1958. – 145 с.
21. Неклюдов, С.Ю. Типология и история в памятниках героического эпоса / С.Ю. Неклюдов // The Armenian Epic «Daredevils of Sassoun» and the World Epic Heritage. – Yerevan : National Academy of Sciences of Armenia, 2003. – P. 17–24.
22. Радван, Я. Радзівіліяда. Працяг / пер. Ж. Некрашэвіч-Кароткая / Я. Радван // Маладосць. – 2011. – № 6. – С. 85–89.
23. Путилов, Б.Н. Героический эпос и действительность / Б.Н. Путилов. – Л. : Наука, 1988. – 224 с.
24. Корсунский, А.Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.) / А.Р. Корсунский, Р. Гюнтер. – М. : МГУ, 1984. – 256 с.

Паступіў 07.07.2016

**«RADIVILIAS» OF IOANNES RADVANUS IN THE EPIC TRADITION OF EUROPE
(BASED ON THE «NIBELUNGENLIED»)**

E. LUSHNEVSKAYA

The article is devoted to the not enough studied epic poem «Radivilias» (1592) of Ioannes Radvanus as a vivid example of the heroic epos. The poem reflected the events of the Livonian war (1558–1582) on the territory of Belarus. Severe tests of the Belarusian people caused the deeds, that were honored in the epos. It is noted that the prosperity of the epic genre has been associated with the growth of national consciousness in Belarus, that took place in the much later period in comparison with Western Europe. It defines the place of the «Radivilias» in the epic tradition of Europe on example of a comparative analysis with the «Nibelungenlied». Special attention is paid to independent characteristics of the «Radivilias»: the historicity, the accuracy of chronotope, the epic hero as ideal hero, the lack of female characters. The above noted characteristics allow to emphasize the importance of the «Radivilias» in the epic tradition of Belarus.

Keywords: Middle Ages, heroic epos, epos of Belarus, epic hero, role of fortune, search of fame, chronotope of epos, historical basis.